

II.10. Társadalom

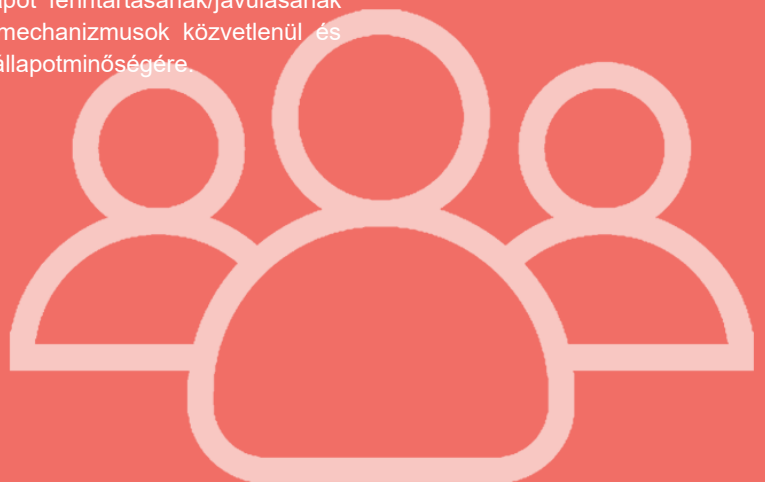
Különösen a 2008-as gazdasági és társadalmi válság óta köztudomású, hogy a bruttó hazai termék (GDP) nem alkalmas a társadalmi fejlettség és fejlődés mérésére¹. A jövőbeli generációk társadalmi jóllétének mérésére olyan mutató(ka)t kell kialakítani, majd alkalmazni, amely(ek) egyszerre alkalmasak – az eddig kizárólagosan figyelembe vett – gazdasági (fogyasztási) szemponton túl a társadalmi, természeti (környezeti) változásokat is figyelembe venni. A korábbi budapesti környezeti állapotértékelésekben részletezett természeti és környezeti állapotokon, hatótényezőkn, folyamatokon túl e fejezet olyan társadalmi mutatókat, folyamatokat ismerteti, amelyek területi összefüggéseinek vizsgálata hozzájárulhat a jövőbeli budapesti társadalmi-jóllét közösségi tervezéséhez.

Bizonyos társadalmi folyamatok úgy állnak kölcsönhatásban Budapest természeti, környezeti állapotával, hogy időben és térben közvetetten hatnak azokra, míg a megváltozott természeti, környezeti állapot pedig további – környezeti szempontból akár kedvezőtlen – társadalmi folyamatokat idézhetnek elő. Fontos megjegyezni, hogy az egyes környezeti elemek védelme, illetve az ezt célzó környezeti beavatkozások gazdasági, társadalmi haszonnal, bizonyos társadalmi érdekek kielégítésével, ellenben más érdekek hátrányával is járnak².

Budapesten, illetve a fővárosi agglomeráció településein is erőteljes urbanizáció figyelhető meg: a nagyvárosiasodáshoz köthető folyamatok együttesen túlszűfolttséghez, a beépített területek növekedéséhez, valamint a környezeti ártalmak növekedéséhez vezet. Az itt tapasztalt növekvő népességkoncentráció együtt jár a növekvő energiaigénnyel, emellett a növekvő globalizációs folyamatok hatására megváltozott társadalmi igények egyre nagyobb terhet rónak a fővárosi környezetre. A globális urbanizációs trendek, a városrevitalizáció, a nagy volumenű infrastruktúra-fejlesztések gazdasági hatásai jelentős szerepet játszanak az egyes térségi társadalmi folyamatokban is.

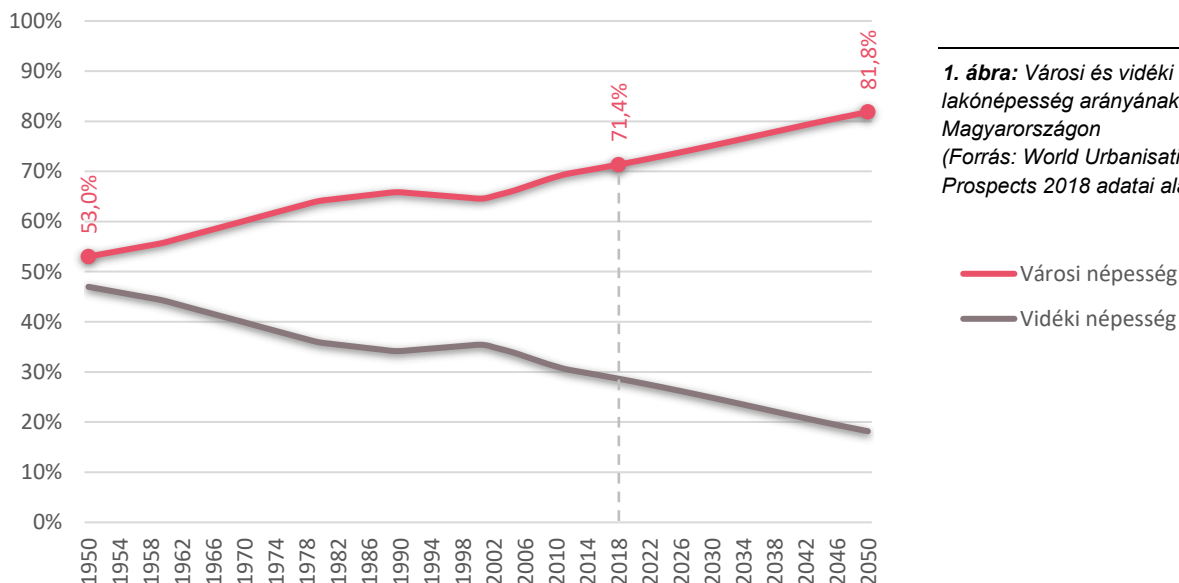
A nagyvárosi életkörülmények összességében járulnak hozzá a szuburbanizáció folyamatához, mely napjainkban is erőteljesen mutatkozik. A fővárosi peremkerületekbe, valamint az agglomerációba való kiköltözések folyamata további kedvezőtlen környezeti hatásokkal járhat, a természeti környezet területi csökkenését, a motorizáció erősödését, a közlekedésből fakadó környezetterhelések növekedését is okozhatja.

Az urbanizációs folyamatokkal jellemzően érintett területeken a kedvezőtlen környezeti hatások növekedése mellett a térségi társadalmi különbségek növekedésével is számolni kell. A fővároson belül eltérő jellegű városrészek alakultak ki (városcentrum és peremkerületek), mely a városkörnyék strukturális jellemzőiből, eltérő környezeti magatartásából adódó differenciált környezeti károkat és konfliktusokat okoz. Az eltérő jellegű városrészekben élő társadalmi csoportok környezeti tudatosság szintje eltérő, a környezeti problémákhoz való viszonyulásuk, illetve környezeti érdekeik is különböznek. A társadalmi megosztottság, illetve a fellépő érdekkonfliktusok fővárosi szinten a környezeti állapot fenntartásának/javulásának lehetőségét gyengíti, ezáltal az egyes társadalmi mechanizmusok közvetlenül és közvetetten is hatással vannak Budapest környezeti állapotminőségére.

Társadalmi folyamatok leírása, jellemzése

Globális szinten tekintve erősen jellemző a városiasodás, a nagyvárosi lakosság növekedése, ezzel együtt pedig a rurális térségek lakosságának csökkenése. Ez Magyarországra, illetve a fővárosi agglomeráció településeire is jellemző: Magyarországon a 2018-ban a vidéki lakosság csaknem 2,8 millió fő, a városi lakosság pedig 6,9 millió fő volt, ami 71,4%-os városi lakosságot jelent. Az ENSZ World Urbanisation Prospects³ előrejelzése szerint Magyarországon ez az arány 2050-re elérheti a 81,8%-ot is.

1. ábra: Városi és vidéki lakónépesség arányának változása Magyarországon
(Forrás: World Urbanisation Prospects 2018 adatai alapján)

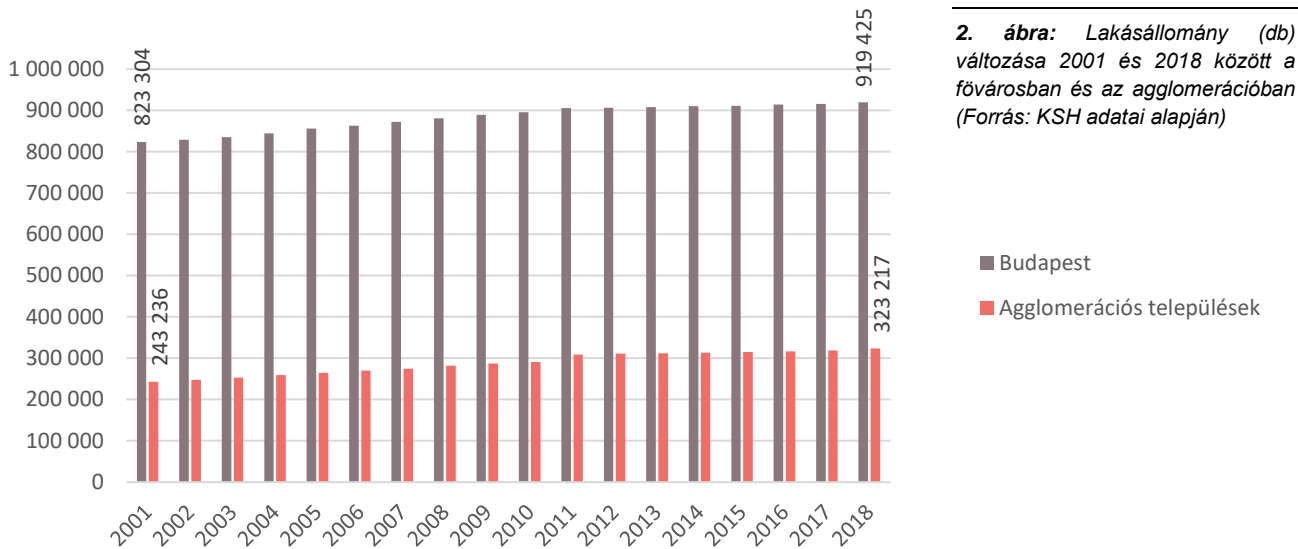
Az erőteljes urbanizáció főként Pest megyét és a fővárost érinti. Az ország népességének közel egyötöde a fővárosban él. Habár Budapest népességszáma is 2006 óta inkább növekedő tendenciát mutat, Pest megye lakosságszám-növekedésében nagy szerepet játszik a fővárosból az agglomerációs településekre történő kiköltözések folyamata. Az agglomerációs településeken a népességszám aránya országos viszonylatban 0,8%-os, a fővárossal együtt mérve pedig 1,5%-os növekedést mutat 2009 és 2018 között. Miközben az ország lakóinak száma alapvetően csökken, az urbanizáció tendenciáit figyelembe véve elmondható, hogy a jövőben nem csak a fővárosban, de az agglomerációban is tovább nőhet a népesség aránya.

Lakónépesség száma (fő)				
	Magyarország	Fővárosi agglomeráció		
		Budapest	Agglomerációs települések	Összesen
2009	10 031 000	1 721 556 (17,16%)	807 675 (8,05%)	2 529 231 (25,21%)
2018	9 778 000	1 752 286 (17,86%)	864 872 (8,85%)	2 617 158 (26,77%)

1. táblázat: Lakónépesség számának és arányának változása a fővárosi agglomerációban 2009 és 2018 között
(Forrás: KSH adatai alapján)

Lakhatás szempontjából a fővárosiak egy része – főként a családostok vagy az idősebbek – leginkább a nyugodt és csendes, jó levegőjű, lehetőleg zöldterületi, ám infrastrukturálisan jól ellátott lakóterületeket részesítik előnyben. Az alacsonyabb telekárak, építési költségek, lakbér és olcsóbb megélhetés miatt összességében többen szeretnének családi házba költözni a peremkerületekbe vagy az

agglomerációba (a kiköltözők főként az alacsonyabb társadalmi státuszúak közül kerülnek ki). Ehhez hozzájárul a 2020 tavaszán megjelent Covid-19 járványhelyzet is, melynek hatására meghatározott társadalmi rétegnél, főként a jobb módúak körében, jelentősen nőtt a saját kerttel rendelkező lakóingatlanok iránti kereslet a társasházi lakásokhoz képest. A főváros és az agglomerációs települések lakásállomány-változásait az alábbi ábra mutatja be.

2. ábra: Lakásállomány (db) változása 2001 és 2018 között a fővárosban és az agglomerációban (Forrás: KSH adatai alapján)

Budapest esetében a városszéli területek és a városkörnyék népességgyarapodása (szuburbanizáció) az 1990-es években kezdődött, legfőbb okai közé tartoznak például a nagyvárosokban jelentkező környezeti ártalmak, zajkonfliktusok, zöldterületek hiánya, továbbá a közlekedési nehézségek, területi társadalmi egyenlőtlenségek (pl. koncentráló szegénység egyes városrészekben), vagy a lakások rossz állapota, a zsúfoltság, a szomszédság és a fenntartási költségek.

A szuburbanizáció hatására a fővárosi agglomeráció településein a lakosság számának növekedése mellett a lakásállomány is jelentősen bővült, ugyanakkor a főváros lakásállománya is egyenesen növekedett. Kerületi szinten a legnagyobb változás a XIV. és XI., valamint XIII. kerületekben volt tapasztalható, ahol 2001 és 2018 között csaknem 10 ezer, illetve a XIII. kerületben több mint 15 ezer db lakással bővült a kerületi lakásállomány.

Az agglomerációba való kiköltözéssel járó főként infrastrukturális hátrányok, közlekedési, illetve az ingázásból adódó nehézségek később kismértékű reurbanizációt okoztak, megindultak a városcentrumokba irányuló visszaköltözések. Ennek hatására indult meg egyes belvárosi részek revitalizációja és városközpontok megújulása is, mely tovább erősítette a reurbanizációs folyamatokat. A megújuló, magas színvonalú, élhető, emberközpontú városrészek kialakítása ösztönözte a további visszaköltözések számát a javuló lakókörnyezetekbe. Az egyes városrészek, a belváros rehabilitációja és a visszaköltözések a felértékelődött belvárosi területek lakosságának kicserélődését (dzsentrifikáció erősödését) okozták, melynek következményeképp az érintett, korábban leromlott állapotú területek újra felértékelődnek, a city-funkciók terjedése az ingatlanpiaci keresletet fokozta, a fokozatos funkcióváltások pedig átfomálták az egyes területeket.

Az elmúlt évek adatai alapján, a fővárosi ingatlanárak emelkedése miatt ismét előtérbe került a fővárosi agglomeráció – a lakáspiaci árak növekedése, valamint az agglomerációs településeken lévő több üres telek, illetve alacsonyabb telekárak jelentősen járultak hozzá a 2018 óta újból megindult szuburbanizációs folyamathoz. A kiköltözések folyamata nagy hatást gyakorol a környezet állapotára is: az agglomeráció beépítése tovább sűrűsödik, ami a természeti környezet területi csökkenését és a motorizáció, ingázás növekedését, ezzel pedig a negatív környezeti

hatásokat (pl. levegőminőség romlása, városi hősziget-hatás erősödése, biodiverzitás csökkenése) fokozhatja a fővárosban is.

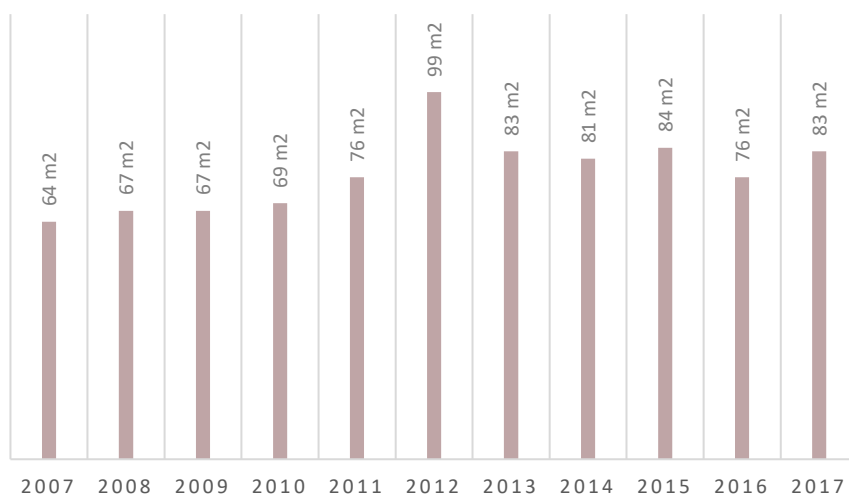
Társadalmi mechanizmusokkal összefüggő természeti környezeti problémák okai, hatótényezői

Globalizáció, globális trendek

A nagyvárosi népességnövekedés világtrendje, a rurális térségek visszaszorulása, a globalizáció, valamint a különböző globális jelenségek világszintű jelentkezése lényegében változtatták meg a területi folyamatokat. Ezeket a változásokat főként a globalizált urbanizáció okozza, amely egy új területi világmodell szakasza⁴.

A technológiai fejlődés és a gazdasági-társadalmi változások okozta globális nagyvárosiasodás számos következménnyel jár, mely közvetlenül és közvetetten is kihat a környezet állapotára. A globális urbanizáció egyidejű jelenségei Budapest esetében is számottevő mértékű környezeti gondokat okoznak: a városnövekedés, a szuburbanizáció⁵, a re-urbanizáció, a városi terjeszkedés (ennek keretében a kiköltözés, a városkörnyék társadalmi differenciálódása, a magas és az alacsony társadalmi státuszú városrészek kialakulása, a városkörnyékben csalódottak visszaköltözése a centrumba, a dzsentifikáció, a társadalmi kirekesztés következményei), emellett pedig a gyors ütemben növekvő népességkoncentrációból fakadó szintén növekedő energiaigény, a fogyasztási szokások átalakulása (étel és ital, lakhatás, mobilitás, turizmus), fogyasztói társadalmi értékek terjedése kumulatív mértékben okoznak ökológiai, környezeti károkat⁶.

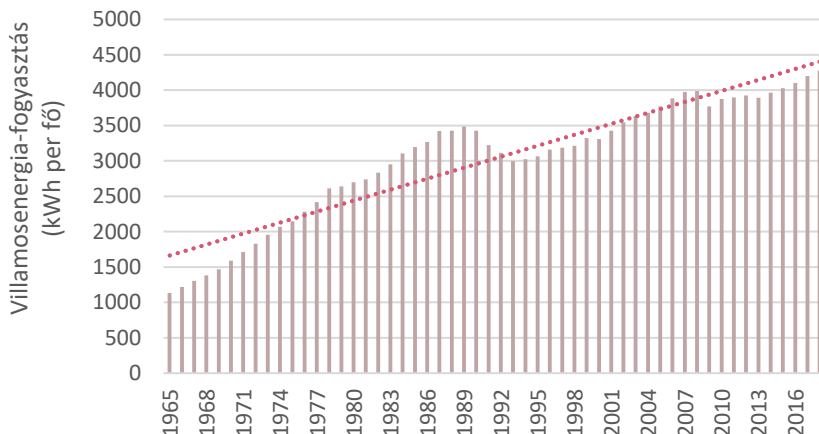
A városias létforma elterjedésének köszönhetően a lakhatási igények is változtak. Az egy személyre jutó lakótér igényének növekedése következményeképp a háztartások mérete csökkenő tendenciát mutat, ezzel együtt pedig a nagyobb alapterületű lakások aránya nő (l.: 3. ábra). A változó igények nagy hatással vannak a városperem átalakulására, a beépítettség arányát növelik, a megfelelő területfelhasználás hatékonyságát rontják⁷.

3. ábra: Épített lakások átlagos alapterületének változása Budapesten 2007 és 2017 között (Forrás: KSH adatai alapján)

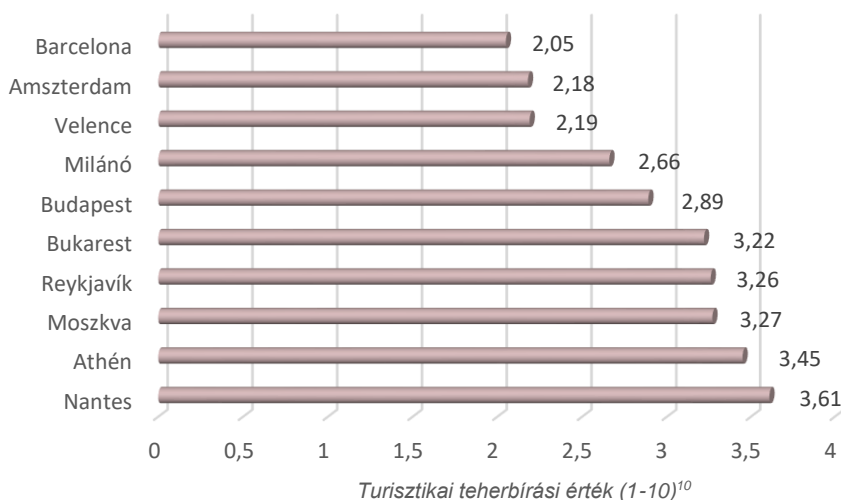
Habár, ma már egyre inkább terjednek az alternatív, energiahatékony megoldások az építőiparban is, a változó lakhatási igények és szokások miatt a fűtésre használt energia csak kis mértékben csökken. A növekvő energiaigényt okozzák továbbá az

árúk és szolgáltatások iránti igény, a nagy számban vásárolt elektromos és elektronikai árucikkek, melyek gyakran rövidebb élettartamúak, cseréjükre is gyakrabban kerül sor (az országos villamosenergia-fogyasztás változását a 4. ábra mutatja be). A főváros energiagazdálkodását részletesen, valamint annak környezeti hatásait a *II.2. Energiagazdálkodás* c. fejezet mutatja be.

4. ábra: 1 főre jutó villamosenergia-fogyasztás változása Magyarországon 1965 és 2018 között (Forrás: The World Bank Group⁸ és Nemzetközi Energia Ügynökség (IEA)⁹ adatai alapján)

Az 1 főre jutó villamosenergia-fogyasztás az országban az elmúlt több mint 50 évben csaknem folyamatosan növekedő tendenciát mutat. A jelenlegi érték körülbelül 4,28 MWh/fő, mely 1990 óta 25%-os növekedést jelent. Az idegenforgalom ma már jelentősen növekvő ágazat, a mobilitás növekedésével és az elérhetőségek javulásával a tömegturizmus erősödése jellemző a nagyvárosokban, köztük Budapesten is. A Statista adatportál 2017-ben készített elemzése szerint Budapest az ötödik turistákkal leginkább telített város Európában¹⁰.

5. ábra: Turisztikailag leginkább terhelt európai nagyvárosok (Forrás: Statista 2017-es felmérése alapján¹⁰)

A turizmus által generált légi-, vízi-, és szárazföldi forgalom energiafogyasztása, ezzel együtt a földhasználat, a hulladék- és szennyvíztermelés, valamint a keletkező károsanyag kibocsátás mind jelentős negatív környezeti hatásokkal járnak. A főváros telítettsége, túlszűfolttsága a természeti környezeti elemek romlását okozzák, mint például a levegőminőség romlása vagy a zajterhelés növekedése, mely főként a turisztikai szempontból népszerű városrészekben okoz problémát. Ezzel együtt a turizmus átalakítja a belső városrészek arculatát és a terület lakhatási/használati lehetőségeit is: az érintett városrészekben a hosszú távú élhetőség romlik, helyette inkább a lakások kiadása, ideiglenes szálláshelyként történő használata jelent meg.

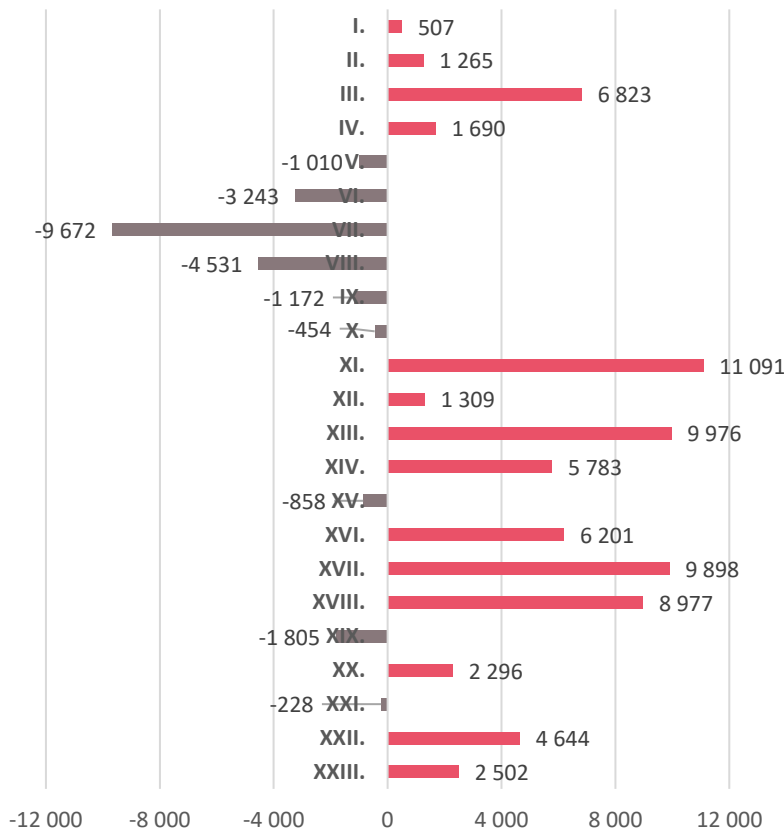
A globális urbanizáció hatása a nagyvárosi népességkoncentráció növekedése. Budapest, mint nemzetközi nagyváros követi a globális trendeket, a változó szokások és életformák gyors terjedése jellemző. A City-képződés folyamata Budapesten már

az 1970-es évektől is megfigyelhető¹¹, ám ez a folyamat a globalizáció miatt felerősödött. A belső (I., V., VI., VII.) kerületek funkcionálisan átalakultak, a szolgáltatás és turizmus előtérbe kerülésével a belső városrészek zsúfolttá váltak. A munkahelyek száma is a belső kerületekben nőtt leginkább, a munkahelyek koncentrációja pedig erősen hozzájárult a forgalom növekedéséhez az egyes kerületekben. A zsúfoltság és a közlekedés miatti környezetszennyezés a területek/városrészek élhetőségét rontja, lakófunkciójuk presztízse csökken, a nagyvárosiasodás hatására pedig az ingatlanárak is emelkednek, emiatt ezeken a területeken a lakosság elvándorlása, illetve előregedése, valamint az aktív népesség csökkenése jellemző.

Habár a globális trendeknek és megváltozott igényeknek megfelelő közlekedési (autópályák, metróvonalak) és szolgáltatási (bevásárló központok, szupermarketek) infrastruktúrák fejlesztése az egész fővárost érinti, a City-sedés folyamata, és az egyes városrészek átalakulása a térbeli társadalmi folyamatokra jelentős hatással volt/van. Az egyes városrészek közötti különbségek növekedése, versenyképes és versenyképtelen városrészek kialakulása térbeli társadalmi egyenlőtlenségeket generál, mely a bekövetkező természeti környezeti károk minőségére és mennyiségére is hatással van (l.: *Térbeli társadalmi egyenlőtlenségek c. alfejezet*).

Urbanizációs trendek, szuburbanizáció Budapesten

A főként belváros zsúfoltságából, környezeti állapotának romlásából, emellett pedig a családi házas új életforma iránti igényekből, az alacsonyabb státuszú lakosság elszegényedéséből, vagy az ingatlanárak emelkedéséből fakadó szuburbanizáció, valamint a peremkerületekbe történő kiköltözések folyamata a mai napig meghatározó trend Budapesten és környezetében. A kerületeket tekintve nagyobb népességszám csökkenés a belső kerületekben (V., VI., VII., VIII. kerület) ment végbe, míg a külső kerületekben (XVII., XVIII., XXIII. kerület) inkább a népesség növekedése volt jellemző.

6. ábra: Lakónépesség számának változása az egyes fővárosi kerületekben 2007 és 2018 között (Forrás: KSH adatai alapján)

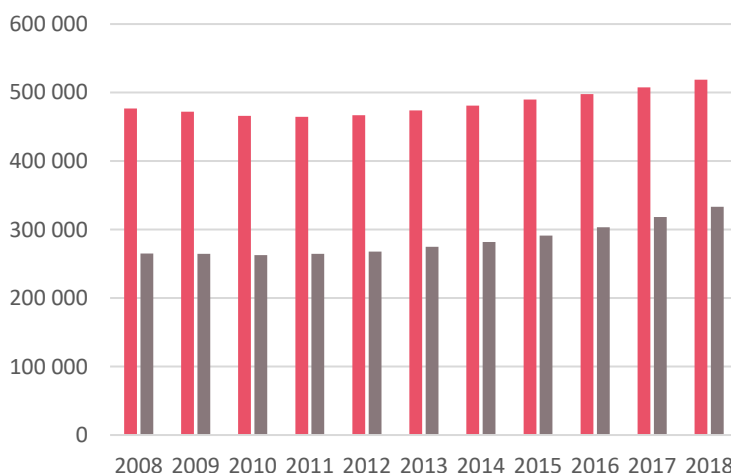
A legnagyobb veszteséget a VII. kerület szenvedte el: népességének körülbelül 16%-át veszítette el, ami lakosszámot nézve csaknem elérte a 10.000 főt.

A legnagyobb népességnövekedés arányaiban a XVII. kerületben volt (13%), ezen felül jelentősebb népességnövekedés a XXIII. (12%) és XVIII. (10%) kerületekben figyelhető meg. Lakosszámot tekintve leginkább a XI. kerület népessége nőtt, több mint 11.000 fővel.

A szuburbanizáció folyamata a városi szétterülés egyik kiváltó oka. A városi szétterülés negatív következményekkel járó városi terjeszkedést jelent, „melyben a beépített területek terjedése nem kellően koordinált, kevésbé kontrollált vagy korlátozott; főként a piaci folyamatok által vezérelt, és jellemzően a környező mezőgazdasági területek és zöldfelületek rovására megy végbe”.⁷ A szétterülés folyamata elsősorban a rurális jellegű városi peremterületek területhasználati változásaira van hatással, de következményei révén ugyanúgy a főváros belső zöldfelületeit is, ezen belül főként a zöldterületeket, építési telkek beépítetlen részeit, illetve kertként funkcionáló részeit érinti. A folyamat az új ingatlanfejlesztési igények miatt a beépített területek növekedését, ezzel együtt pedig a zöldfelületek csökkenését, a természeti környezeti elemek romlását okozza. A megjelenő új társadalmi igények a természetvédelmi szempontból értékes területek differenciált átalakulását, illetve területi csökkenését is okozhatják, emellett környezeti ártalmakként jelentkezhet jellemzően a talajállapot és a vizek állapotának romlása, valamint a levegő- és zajszennyezés fokozódása.

Az új, nagyberuházásokhoz kapcsolódó ingatlanfejlesztések még ma is jelentős arányban zöldmezős beruházásként valósulnak meg, mely a már említett kedvezőtlen környezeti hatásokat fokozza. Az épített környezet bővülését, a fővárosi beépített területek növekedési jellemzőit részletesen a II.1. Épített környezet c. fejezet foglalja össze. A szétterülés által leginkább érintett városperem (egybefüggő mezőgazdasági és zöldfelületek) intenzív átalakulásával a főváros értékes, ökológiai fenntarthatóság szempontjából jelentős zöldfelületeket veszít, illetve veszíthet el a jövőben is, emellett a város terjeszkedése fokozott energia- és erőforrás-felhasználást okoz.

A szuburbanizáció környezeti szempontból is fontos hatása a motorizáció erősödése, valamint az ingázás növekedése. Az agglomerációs településeken, illetve a peremkerületekben a szolgáltatások, munkahelyek hiánya miatt a munkába járási idők növekednek, az ingázás a szuburbán háztartások többségében pedig autóval történik. Az ingázás következtében felmerülő autóigény miatt a személygépkocsik forgalma növekedő tendenciát mutat, ami az energiafogyasztás mértékét is fokozza. Emellett, a jelentős mértékű autóhasználat nagyban járul hozzá a fővárosi zajproblémákhoz, továbbá a levegő minőségét is jelentősen rontja. A közúti közlekedés okozta zaj- és légszennyezéssel az I.6. Levegőminőség és az I.7. Zajterhelés c. fejezetek foglalkoznak részletesebben.

7. ábra: Természetes személy által üzemeltetett személygépkocsik számának változása 2008 és 2018 között (db)

(Forrás: KSH adatai alapján)

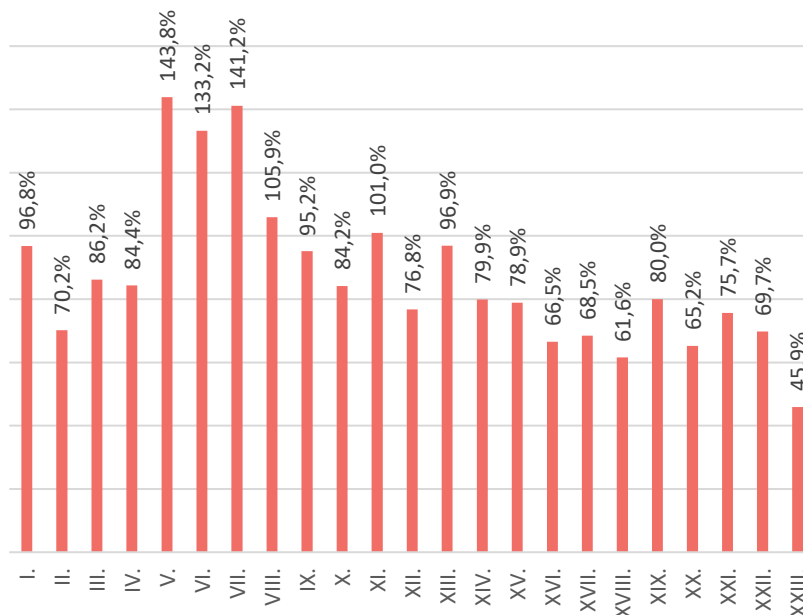
■ Budapest
■ Agglomerációs települések

Térbeli társadalmi egyenlőtlenségek

A kilencvenes évektől meginduló szuburbanizációs folyamat jelentős hatással volt a népesség térbeli-társadalmi szerkezetére is. A népesség térbeli helyzete változott, a

magas státuszúak a város széle felé, a rosszabb fizikai környezetű részekről a lakosság az agglomeráció felé költözése volt jellemző. A magas státuszúak által lakott területek jellemzően egy városrészben, míg a legalacsonyabb státuszú övezetek a főváros belső területein, szétszórta helyezkednek el. Hangsúlyosan jelenik meg a leszakadó nagy lakótelepek – így a csepeli lakótelepek, a Havanna, vagy Békásmegyér rossz helyzete, emellett a legalacsonyabb státuszú területek közé tartoznak a belső városrészekben elsősorban a VIII. kerület közismert alacsony státusú részei, illetve a IX. és VII. kerület kisebb szegregátumai mellett a barnamezős területek és környékük. Ezek azok a területek, melyek 2011 utáni időszakban egyre nagyobb arányban alakulnak át.

A magas státuszú, illetve feltörekvő rétegek lakóhelyeül szolgáló, kedvezőbb (vagy azzá váló) adottságú részei főként a főváros budai oldala, kivéve a békásmegyéri és az óbudai lakóteleptől északon, illetve délen a kelenföldi és albertfalvai lakótelepektől, valamint Budafok és Nagytétény hagyományosan rossz helyzetű (részben szintén lakótelepi) részeit, a pesti oldalon pedig a belvárosi övezet és Újlipótváros jelentős részét kitevő, csatlakozó körzete. A belső kerületek (VI., VII., VIII., IX.) jelentős részén a dzsentrifikáció erősödését az utóbbi 5-10 évben lezajló városrehabilitációs folyamatok és a turizmus felfutása indukálták. Ezen kívül a standard magas státuszú területek a főváros területén csak nyomokban fordulnak elő, például a Városliget körül, ahol még megtalálható a tradicionális villanegyed nyoma, vagy Budapest északkeleti területein, például Zugló külső részén és a XVI. kerület jelentős területein, ahol a kilencvenes években a relatív társadalmi státus lényegesen emelkedett. A belvárosi lakóterületek rehabilitációja, a lakónegyedek és városközpontok megújítása a dzsentrifikáció jelenségét erősíti, ezzel együtt pedig a belvárosi ingatlanárak emelkedését eredményezi, mely a társadalmi kirekesztést fokozza.

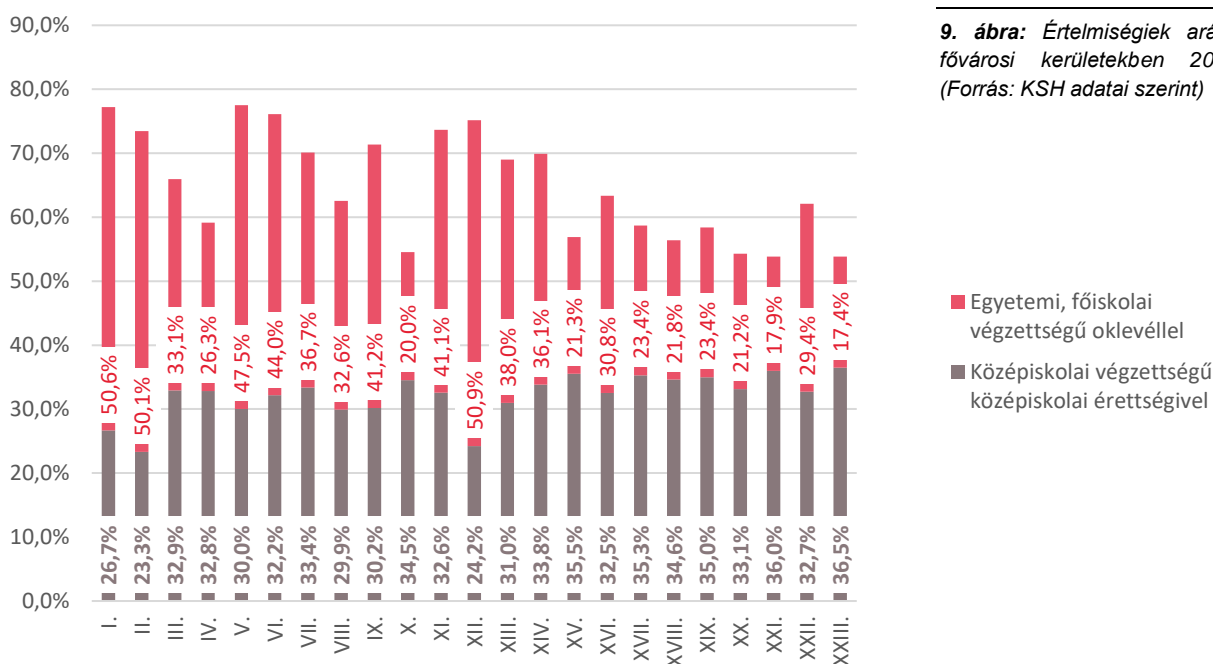

8. ábra: Értékesített használt lakások átlagos árának növekedési aránya 2008 és 2018 között (Forrás: KSH adatai alapján)

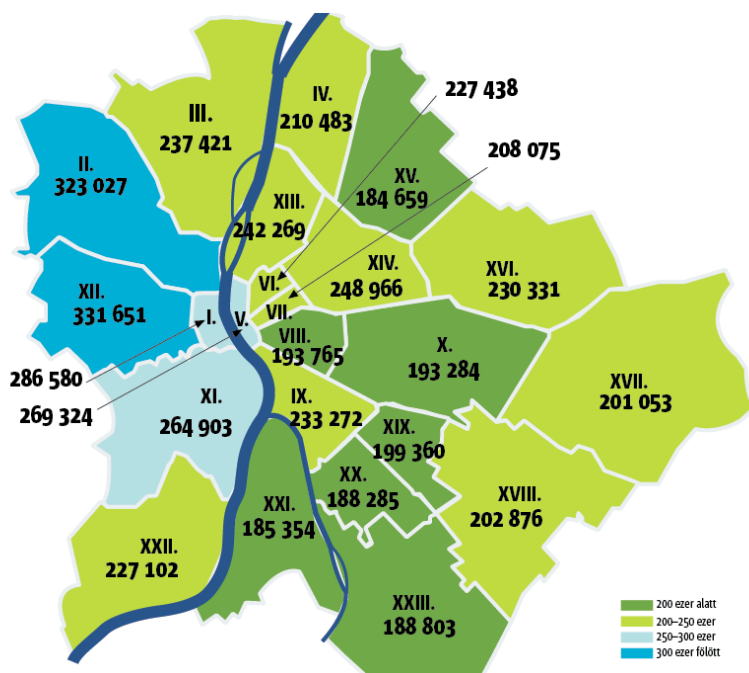
A szuburbanizáció erős térformáló hatása a térbeli társadalmi különbségek növekedését, a társadalmi polarizáció fokozódását és a társadalmi kohézió gyengülését okozza. A társadalmi strukturális egyenlőtlenségeket jól kirajzolja az értelmiségiek és a gazdaságilag aktív népesség aránya, egyes demográfiai jellemzők (pl. népesség előregedése) vagy például a jövedelem szerinti polarizációk a főváros egyes kerületeiben (lásd 9., 10. és 11. ábrák).

Az értelmiségiek számát és arányát tekintve jól mutatkozik a „magasabb presztízsű” területek dominanciája: a legmagasabb arányok a budai (I., II., XI., XII.) és belvárosi (V., VI., IX.) kerületekben vannak. A diplomások aránya is az említett budai (I., II., XII.) kerületekben a legjelentősebb, ahol a lakosság fele rendelkezik egyetemi vagy főiskolai oklevéllel.

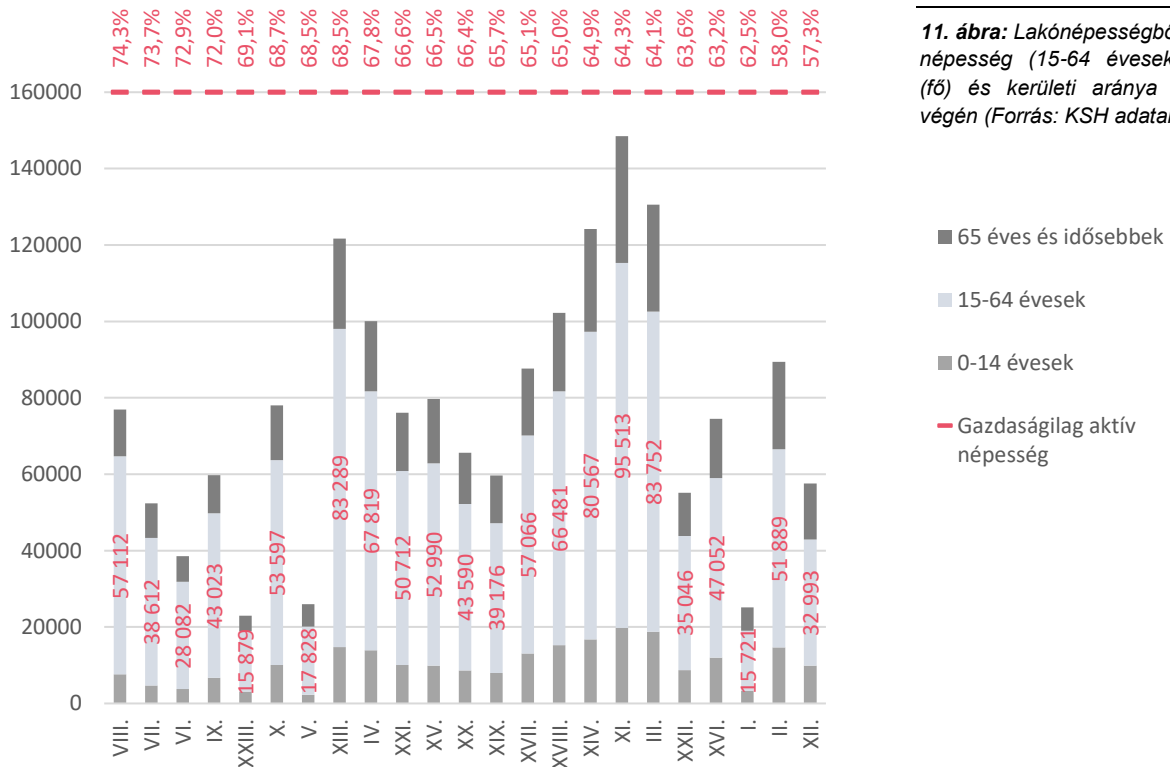

Hasonló képet rajzol ki a jövedelmi helyzet is az egy főre jutó havi összevont jövedelem alapján. A budai I., II., XI., és XII. kerületek relatíve jobb helyzetűek, míg a legalacsonyabb értékek a XV., XX., XXI. és XIII. kerületekben mutatkoznak.

A gazdaságilag aktív lakosság aránya a belvárosi (VI., VII., VIII., IX.) kerületekben a legmagasabb, ami utal a korosztályok lakhatási igényeire is: míg a fiatal munkavállalóknak elsősorban a jó közlekedés, a munkahely jó elérhetősége a fontos, addig a gyermekekkel élőknek, illetve családoknak a családi házra, zöldterületekkel rendelkező lakhely iránti igénye magasabb. A gyermekkorúak (0-14 évesek aránya) jellemzően a II., XII., és XVI. kerületekben a legmagasabb (16-17%). A kerületek közül a 65 éves és idősebb népesség aránya szintén a II. és XII. kerületekben a legmagasabb (25-26%), a legalacsonyabb arány pedig a VIII. és IX. kerületekben (15,9-16,7%) mutatkozik.

11. ábra: Lakónépességből az aktív népesség (15-64 évesek) száma (fő) és kerületi aránya 2018 év végén (Forrás: KSH adatai alapján)

Az eltérő jellegű városrészek kialakulása (városcentrum és peremkerületek) a városkörnyék strukturális jellemzőiből, eltérő környezeti magatartásából adódó differenciált környezeti károkat és konfliktusokat okoz. A city-képződés és a turizmus által is zsúfoltabbá váló, egyben dzsentrifikált belvárosban jellemzően közlekedési dugókkal kell számolni, mely hatással van mind a levegő minőségére, mind a zaj- és rezgésterhelésre. Emellett a sűrű beépítés a városi-hősziget hatást fokozza, a zöldterületek kisebb aránya vagy hiánya a lakóterületek élhetőségét rontja. A városrészi területeken főként az elhelyezkedésből, a munkahely és a lakóhely szétválásából adódó, városkörnyéki életmód sajátosságaiból, az ingázás szükségességéből következő környezeti károkkal kell számolni.

A térbeli társadalmi egyenlőtlenségek közvetetten is kihatnak a környezet állapotára. A fővároson belüli térben strukturált társadalmi szerkezet a társadalmi kohézió gyengüléséhez, dezorganizációhoz vezetnek. Az eltérő jellegű városrészekben élő társadalmi területi csoportok eltérő értékekkel rendelkeznek, és különböző attitűdökkel viszonyulnak a környezeti problémákhoz, a környezeti érdekek érvényesítésével kapcsolatos polgári beállítottság, a környezeti tudatosság szintje is eltérő. A társadalmi megosztottság a környezetvédelmet támogató csoportok megosztottságát is okozza, mely fővárosi szinten a környezeti állapot fenntartásának/javulásának lehetőségét gyengíti.

Globális felmelegedés, klímaváltozás

A mai korszak egyik legsúlyosabb környezeti problémája a globálisan végbemenő klimatikus viszonyok változása, azok romlása, mely amellyel, hogy számos környezeti kárral jár, közvetetten és közvetlenül is hozzájárul bizonyos kedvezőtlen társadalmi folyamatokhoz. A váratlan, időnként szélsőséges időjárási formák alkalmazkodási és egészségügyi problémákat vehetnek fel, mely az egész társadalmat érinti, azonban a klímaváltozás, valamint az ehhez kapcsolódó klímapolitika (ezen belül például a klímaváltozás miatt növekvő közöltségek, vagy az állami és önkormányzati klímapolitika diszfunkcionális működése) a különböző társadalmi csoportokra eltérően is hathat. A differenciált érdekérvényesülés következtében sérülékeny társadalmi

csoportok alakulhatnak ki, melyek a társadalmi kohézió gyengülését, a társadalmi egyenlőtlenségek összeadódását okozzák.^{12,13,14}

Az éghajlatváltozás várható hatásainak felmérését célzó VAHAVA projekt keretében empirikus kutatás is készült a „Budapesti térségben élők sérülékenységét és adaptációját meghatározó térbeli társadalmi mechanizmusokról”.¹³ A kutatás kérdőíves felmérés segítségével tárta fel a budapesti várostérségben élő, különböző térbeli-társadalmi csoportok klímaattitűdjét, adaptációs és mitigációs képességeit. A kutatás eredményeiből kiderült, hogy a lakosság környezettudatossága, a klímaváltozással kapcsolatos ismeretei egyre nagyobb mértékben jelen vannak, ezek alapján érzékelik a környezeti problémákat és a klímaváltozás jelenségét is. A lakossági adatfelvétel eredményei rávilágítanak arra, hogy alapvetően súlyos problémának érzékeli a társadalom a klímaváltozást és egyetértenek abban, hogy létezik ez a probléma. A lakosság véleményét azonban egyértelműen befolyásolja társadalmi státuszuk is: azok, akik feltehetőleg sérülékenyebbek, veszélyeztetettebbek (alacsony jövedelműek, alacsony végzettségűek), sokkal inkább látják súlyos problémának a klímaváltozást, mint a magas státuszúak, akiknek az alkalmazkodáshoz szükséges eszközök és lehetőségek szélesebb körben állnak rendelkezésre.

A klíma, illetve éghajlatváltozás témakörével részletesebben az *1.5. Klimatikus viszonyok* című fejezet foglalkozik.

Városfejlesztés, várospolitikai

Az egyes társadalmi folyamatokat jelentősen befolyásolják mind a helyi, mind a térségi és országos szintű különböző ágazati és egyéb szakpolitikák. A városfejlesztés során gyakran ütköznek a különböző érdekek, melyek közvetetten járulnak hozzá a környezeti állapotváltozásokhoz. A helyi szintű környezetvédelmet ezen felül az állam részéről történő forrásmegvonások, a helyi autonómiák csorbulásai, de a környezetvédelem helyi szinten is hiányzó társadalmi támogatottsága megnehezítik, sokszor ellehetetlenítik.

Az ipari és kereskedelmi célú zöldmezős beruházások, a nagyléptékű infrastruktúra-fejlesztések és állami beruházások, valamint a nagy volumenű magántőke beruházások, ingatlanfejlesztések elsősorban a gazdaságpolitikai érdekek érvényesülését támogatják, a környezetvédelmi érdekek, a helyi településtervezési intézmények lehetőségeinek szűkítése miatt is, háttérbe szorulnak. A nagy volumenű fejlesztések és egyéb szakpolitikai érdekek a környezeti szempontok figyelembe vétele nélkül a városi szétterülés és a szuburbanizáció folyamatát erősítik. Erre példa a lakásépítést fokozó családtámogatási rendszer (CSOK). Az állami támogatás – habár a családvédelmi akcióterv részeként elsődleges célja a gyermekvállalás ösztönzése – jelentősen hozzájárul az új lakások építéséhez, mellyel főként a városszéli területek beépítési intenzitását fokozza. Az új építkezések a népességszám növekedéséhez vezetnek a peremterületeken, ami az ezzel növekedő infrastruktúra igények miatt újabb városfejlesztéseket, újabb infrastruktúra-fejlesztéseket, ezáltal újabb beépítéseket indukál. A támogatási rendszer 2017 óta a külterületi, mezőgazdasági művelés alól kivont korábbi zártkerteken, az üdülőterületeken, valamint a külterületi tanyák esetében is támogatja a lakóházak építését, mely jellemzően olcsóbb megoldást kínál, ezzel együtt pedig újabb területeken jelenhetnek meg a szuburbanizáció és városi szétterülés hatásai.

Az urbanizációs folyamatokkal jellemzően érintett területeken a kedvezőtlen környezeti hatások növekedése mellett a térbeli társadalmi különbségek növekedésével, a centrum és perifériák, illetve a különböző társadalmi csoportok között fellépő érdekkonfliktusokkal, egyes lakónegyedek társadalmi és fizikai leromlásával, a belvárosi társadalmi és környezeti problémák súlyosbodásával, valamint a lakóhelyi mobilitás növekedésével kell számolni.

Intézkedési javaslatok

- A vizsgált, környezeti konfliktusokat okozó területi társadalmi jelenségek olyan új típusú környezeti problémákkal járnak, amelyekkel nemcsak foglalkozni kell, globális, de nemzeti, illetve térségi, települési szinteken egyaránt, hanem új módon kell törődni, részben a társadalmi párbeszéd erősítésével, az érdekeltek bevonásával és rendszeres, visszacsatolásra is épülő tájékoztatásával, részben pedig a mai tudományos eszközök segítségével.
- A szuburbanizációt és a városi szétterülést támogató fejlesztések, valamint programok esetében létrejövő, érdekütközésből fakadó problémák feloldásához komplex szemlélet szükséges. Alapvető cél a környezeti és a társadalmi érdekek együttes figyelembe vételével történő megoldások kialakítása. A lakásépítést támogató családtámogatási rendszer (CSOK) esetén fellépő érdekkonfliktusok csak a környezet védelme és a különböző társadalmi csoportok igényeinek, illetve családi házas fejlesztési elvárásainak összehangolásával kezelhetők.

A városkörnyéki fejlesztésekre irányuló társadalmi, lakóhelyi igények mennyiségét enyhítő intézkedés lenne, ha az új humán és műszaki infrastruktúra-fejlesztések, valamint az új beépítések miatt szükségessé váló biológiai aktivitásérték növelés költségeit az érintettek viselnék.

Ennek megvalósulása azonban egyéb kedvezőtlen hatásokkal is járhat, új területi mobilitási folyamatokat okozna, valamint a térbeli társadalmi egyenlőtlenségeket növelné: az új típusú, közös városfejlesztési teherviselés akadályokat gördítene az alacsonyabb társadalmi státuszú, alacsonyabb jövedelmű rétegek elé, megnehezítené, hogy a város peremkerületeiben találjanak olcsóbb ingatlant, lakhatást. A szegényebb csoportok így könnyen a főváros (a nagyvárosok) belső részein, a még nem felújított részeken, szlömösödött városrészekben, vagy a rosszabb minőségű lakótelepeken rekedhetnek, ami a centrumok problémáit növelné: a jobb módú társadalmi rétegek kiköltözési vágyait, valamint az önkormányzatok szociális gondjait is fokozná.

Emiatt, a jövőben megvalósuló városfejlesztési projektek kapcsán a fellépő problémák feloldásához szükséges intézkedések kialakítása során a körültekintő, minden érdek figyelembevételével történő, megfontolt döntéshozatal javasolt.

Függelék

Témában releváns további szakirodalmak jegyzéke

A természeti környezeti károk, illetve a környezet állapota, valamint a társadalmi mechanizmusok közötti összefüggésekkel számos tudományos munka foglalkozott és foglalkozik napjainkban is. A tudományos szakirodalom a társadalmi-jóllét témakörét, illetve annak társadalmi jelentőségét részletesen is kidolgozta, a téma fővárosi vonatkozásait is több munka vizsgálta, illetve publikálta^{15,16}. Ezek eredményeinek ismerete jelentősen járulhat hozzá az igen tág és komplex témakör összefüggéseinek megértéséhez, valamint a környezeti és a társadalmi érdekek együttes figyelembevételéhez.

A következőkben ismertetett, a téma szempontjából fontos tudományos művek a teljesség igénye nélkül kerülnek bemutatásra:

- Bulla, M- Tamás, P. (2006) Fenntartható fejlődés Magyarországon, Új Mandátum Kiadó, Budapest
- Enyedi, Gy. (1987) Környezet és társadalom. Forrás, 19. évf. 1. szám 1-7. p.
- Enyedi, Gy. (1994) A fenntartható fejlődés- mit kell fenntartani. Magyar Tudomány, 10. szám 1151-1160 old.
- Fleischer, T. (1992) Cápa fogás a Dunán: a dunai vízlépcső esete. Társadalomkutatás, 3. szám. 28-47.
- Kerekes, S., Szlávik, J. (1989) Gazdasági útkeresés – környezetvédelmi stratégiák. KJK, Budapest
- Kerekes, S.-Szirmai, V.-Székely, M. (2011) A fenntartható fogyasztás környezeti dimenziói. Aula Nyomda, Budapest.
- Szabó, M. (1993.) Alternatív mozgalmak Magyarországon. Gondolat Kiadó, Budapest
- Szirmai, V. (1995) Környezetvédelem és a polgári átmenet Magyarországon. Magyar Tudomány, 4.
- Szirmai, V. (1999) A környezeti érdekek Magyarországon, Budapest, Pallas Stúdió, 191. p.

A fejezet hivatkozásai

¹ Statisztikai Szemle, 88. évfolyam 3. szám:

http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2010/2010_03/2010_03_305.pdf ;

Stiglitz, J. E. – Sen, A. – Fitoussi, J-P. (2009): Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress (CMEPSP), Paris. alapján

² Gombás, I. (1987) A környezetvédelemről reálisan. Valóság, 1. szám.

³ <https://population.un.org/wup/>

⁴ Enyedi, Gy. (2012) Városi világ, Akadémiai Kiadó, Budapest

⁵ Schuchmann, J.(2015) Nagyvárostérségi szuburbanizáció (Menni vagy maradni?) Pécs-Győr.

⁶ Szirmai, V. (2019) Városok és városlakók (A befogadó és a kirekesztő városok) Corvina Kiadó, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont

⁷ http://doktori.uni-sopron.hu/648/1/Bazsone_Bertalan_Laura_disszertacio.pdf

⁸

<https://data.worldbank.org/indicator/EG.USE.PCAP.KG.OE?end=2015&locations=HU&start=1960&view=chart&year=2015>

⁹ <https://www.iea.org/countries/hungary>

¹⁰ <https://www.statista.com/statistics/778687/overtourism-worst-european-cities/>

¹¹ http://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/FE1994/FE19943-4_325-350.pdf

¹² VAHAVA projekt és a Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia, 2006

¹³ Szirmai, V. (2007) A klímaváltozás térségi társadalmi hatásai, a Budapesti térségben élők sérülékenysége és adaptációját meghatározó térségi társadalmi mechanizmusok, MTA SZKI, Budapest, Kézirat

¹⁴ Szirmai, V. (2020) Javaslat. A természeti környezet és a társadalmi mechanizmusok, tényezők lehetséges kapcsolatai, Előtanulmány, összegzett szempontok, Kézirat.

¹⁵ Szirmai, V. (szerk.) (2015) A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-lét felé. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár.

¹⁶ Nagy, G--Koós, B. (2015) A jól-lét index fejlődése in. Szirmai, V. (szerk.) A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-lét felé. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 47-67 pp